

פרופ' יעקב מלכין (אוניברסיטת ת"א)
מייסד ומנהל אקדמי של "מיתר", המכללה ליהדות כתרבות

עשור ללימודי יהדות כתרבות ותרבות היהדות החילונית

מטרות, פעולות ופרסומים החל מ-1994

ספריית
היהדות
החילונית

יעקב מלכין "יהדות ללא אל" יהדות כתרבות, תנ"ך כספרות

הגישה החילונית בספר זה רואה את היהדות כתרבות ומציגה את האלוהים כגיבור ספרותי. גישה זו רואה בתנ"ך את היסוד המשותף לכל ה"יהדויות" שביהדות, לכל מגוון התרבויות העדתיות ולכל הזרמים, חדתיים, ההגותיים, החופשיים והחילוניים, שהתפתחו בהיסטוריה ושבמסגרתן חיים יהודים בישראל ובתפוצות.

הספר מצביע על הפלורליזם אשר שרר ביהדות כמאפיין את תרבותו של העם היהודי בכל עידי תולדותיו. זוהי תרבות המיוצגת במכלול של יצירות אמנות וספרות, הגות ואורחות חיים, טקסי חג דתיים וחילוניים, דיטואלים וכללי התנהגות.

השיח החילוני ההומניסטי המוצע כאן, שיח הדן ביהדות כתרבותו של העם היהודי, כולל הגדרה מחודשת של מושגי מפתח, כגון: יהדות, חילוניות, דת, הומניזם והומניציזם. הספר מצביע על הדרך לחינוך להפנמת ערכים מוסריים וכלל-אנושיים, לא על ידי הסתגרות וייחוד בדלני, אלא אימוץ ערכים אוניברסליים ופתיחות לתרבויות העולם – וזאת במסגרת התרבות הלאומית היהודית.

חלקו השני של הספר דן בספרות התנ"כית מנקודת המבט של ביקורת התרבות. הספרות מייצגת ומשפיעה כאחת. כמו כל ספרות יפה בעולם, מהווה גם ספרות התנ"ך עדות היסטורית למציאות חברתית, רוחנית ותרבותית של גיבוריה ויוצריה בעידן שבו נוצרה ספרות זו. אך ספרות זו מילאה גם תפקיד פעיל ומכונן בהיסטוריה של מגוון התרבויות של העם היהודי, ובייחוד בהתחדשותה של התרבות העברית בישראל במאה ועשרים השנים האחרונות.

ניתן לרכוש: באתר אינטרנט www.free-judaism.com

או ברשת חנויות ספרים תמיד בירושלים: רח' יפו 44 • רח' בית הכרם 29 • תיאטרון ירושלים
כנפי נשרים 22 גבעת שאול • עמק רפאים 21 המושבה הגרמנית • קניון הראל מבשרת ציון.

פרופ' יעקב מלכין (אוניברסיטת ת"א)

עשור ללימודי יהדות כתרבות ותרבות היהדות החילונית

מטרות, פעולות ופרסומים החל מ-1994

תוכן עניינים

- 2 ..... מה מייחד את לימודי היהדות כתרבות משאר לימודי מדעי היהדות?
- 2 ..... הגדרת מושג היהדות כתרבות.
- 3 ..... מטרות ויעדים של לימודי היהדות כתרבות ותרבות היהדות החילונית.
- 4 ..... "מיתר - המכללה ליהדות כתרבות ירושלים" ופעילותה החל מ-1994.
- 7 ..... מפעולות קרן פוזן להפצת לימודי היהדות כתרבות.
- 7 ..... לימודי היהדות כתרבות באוניברסיטאות ובמכללות.
- 8 ..... "יהדות חופשית" - כתב עת בהוצאת התנועה החילונית ליהדות הומניסטית בישראל.
- 9 ..... ספרים בנושא הגות יהודית חילונית ועל אודות תהליך החילון.
- 10 ..... תוכניות לימוד - מתווי תוכניות והרצאות פתיחה.
- 11 ..... תערוכה לימודית.
- 11 ..... יצירות באמנות הקולנוע.
- 12 ..... קהילת "מיתר" באשדוד - קהילת תרבות כמודל חדש לפעילות חינוכית ותרבותית.
- 13 ..... "תמורה" - הכשרת מנהיגות קהילה ורבנים חילוניים של המכון הבינלאומי ליהדות חילונית הומניסטית.
- 14 ..... סיכום - יעדים שהושגו ושעדיין לא הושגו.

מה מייחד את לימודי היהדות כתרבות משאר לימודי מדעי היהדות?

הגדרת מושג היהדות כתרבות

הלימוד הבינתחומי בנושא היהדות כתרבות מלווה את לימודי ההתמחות במקצועות מדעי היהדות ומהווה כלי להתוודעות לתרבות העם היהודי המורכבת מתרבויות רבות. לימודי היהדות כתרבות מתבססים הן על הידע המצטבר בכל התחומים להכרת תרבויות היהודים והן על הכרת נושאים בחיי התרבות היהודית בכל עידן ועידן.

בעקבות הגדרות בובר אנו מייחסים למונח "ציוויליזציה" מובן של מכלול האמצעים – הארגוניים והטכנולוגיים – המאפשרים את קיומה של חברה אנושית. אנו משתמשים במונח "תרבות" של עם במובן של מכלול היצירות שמטרתן היא הן עצמן; מכלול היצירה הרוחנית של עם כולל המורשת ההיסטורית, היצירות והמחקרים המעצבים את המורשת ההיסטורית, המסורות והמנהגים; הזיקות של תרבות העם לתרבויות העולם; תופעות המאפיינות והמייחדות את העם מעמים אחרים; יצירות המכוננות תרבות ותודעה לאומית; הדת כמערכת חוקים ואמונות שעליהם התרבות מתבססת; השפעתה של הדת על חיי התרבות והתנגשותה עם תהליך החילון המתפשט בתרבויות עמי המערב ועם מוסדות הקהילה; נימוסים חברתיים; מבנה המשפחה; סגנונות מגורים פרטיים ובנייני ציבור, לבוש ומזון; המבנים החברתיים – שבט, קהילה, עם; תרבות פוליטית; ודרכי השימוש בכלי התקשורת.

מושג היהדות כתרבות כולל את הדת היהודית על זרמיה השונים, אך אינו זהה למושג היהדות כדת. התוודעות לתרבות העם היהודי כוללת כמובן את הכרת הזרמים השונים בדת היהודית בצד התרבויות החילוניות, שהתפתחו בקרב העם היהודי ואשר במסגרתן חיים רוב היהודים בימינו. תרבויות העם היהודי מיוצגות ביצירות ספרות והגות בשפות יהודיות ובשפות העמים שבקרבם חיים וחי יהודים בכל העינים, וביצירות האמנות שיצרו יהודים בכל תחומי האמנות היפה, יצירות שמילאו תפקיד בתרבות היהודית.

לימודי היהדות כתרבות ייערכו לא רק באמצעות ספרים אלא גם בעזרת תערוכות ותצוגות במוזיאונים, הצגות תיאטרון וקולנוע וביקור בבנייני ציבור ובבתי התכנסות דתיים וחילוניים. התצוגות מביעות עמדות כלפי המוצגים לא רק במה שכולל בהן, אלא גם במה שנעדר מהן (לדוגמה, תצוגת פולקלור במוזיאון ישראל המציגה את כל האבזורים הנוגעים לבר מצווה, תוך התעלמות מחגיגות הבת מצווה הרווחות כיום ביהדות באותה מידה). העם היהודי ייחודי כשם שכל תרבות לאומית ייחודית: מאפייני התרבות היהודית ייחודיים כמאפייני התרבות הצרפתית, הצוענית, הטיבטית, האינדיאנית או של בני שבט הזולו. לימודי כל תרבות לאומית, והתרבות היהודית בכלל זה, הם לימודים בינתחומיים במהותם, כיוון שנושאייהם כוללים את מגוון ביטוייה של התרבות הלאומית ואת היחסים ביניהם, והללו נלמדים באקדמיה כתחומים נפרדים כגון תלמוד, תנ"ך, אידיש, אמנות פלסטית ושירה עברית.

היהדות היא רבת תרבויות, ותרבותיה מתפתחות בעדות וזרמים השונים ומושפעות מתרבויות העמים שבקרבם חיים מיעוטים יהודים. יצירותיה בספרות ובהגות מבוטאות בשפות כל העמים הללו ובשפות יהודיות שהתפתחו. האמונות החילוניות והדתיות משפיעות ומתבטאות במגוון

אורחות חיים, חיי משפחה וחינוך, לבוש, מזון ויצירה בכל התחומים. ריבוי זרמים, דתות, אמונות ודעות בא לידי ביטוי כבר ביצירות התנ"ך. בעידן ההלניסטי-ביזנטי הכירו חלק מיוצרי התלמוד בלגיטימיות של ריבוי ניגודים זה בתוך היהדות בהאמינם כי "אלו ואלו דברי אלוהים חיים". משמע שכל מחלוקת בין דעות ואמונות היא לגיטימית וכלולה בחוקה הקוסמית של האל. עיקרון זה אומץ בקרב היהדות החילונית, שהמחלוקות בה חריפות כמו ביהדות הדתית.

לימודי תרבות היהדות החילונית חיוניים להכרת מכלול היהדות בכל העידנים, כיוון שבהשפעת היהדות החילונית התחדשה מלאכת ההיסטוריוגרפיה היהודית שהיתה רדומה במשך כאלפיים שנה, והתחדש המחקר הביקורתי של היסטוריונים והוגים הנעזרים בארכיאולוגיה ובדרכי השוואה בין סוגי ספרות ותרבות עתיקים שנתגלו בימינו. בהשפעת היהדות החילונית נכללות בלימודי היהדות כתרבות יצירות המייצגות את כל התרבויות שהתפתחו ביהדות, כולל תרבות היהדות החילונית שנוצרה בכל היבשות במשך מאתיים וחמישים השנים האחרונות מאז תקופת ההשכלה. התמורות שהתחוללו ביהדות בת זמננו כוללות שינוי בהשקפה על העבר ועל היהדות החל מעידן התנ"ך. בספר "תרבויות היהודים" בעריכת דוד ביאלה מוצגת תמונה רבת פנים של תמורות אלה בתרבויות השונות של העם היהודי. בספר "מה נשתנה" מאת פרופ' יעקב מלכין מוצעת שיטת לימוד של מגוון נושאים ביהדות כתרבות בראי השינויים המתחוללים בהווה בכל תחום בתרבות העם - בחגים, במעמד האישה, בהשקפה על אלוהים, בתפישת הצדק והצדקה, במבחר מקורות היהדות וכדומה. נקודת המוצא של לימודי היהדות כתרבות היא אם כן התמורות המתחוללות ביהדות בהווה בהשפעת תהליך החילון אשר שינה את פני היהדות, כשרוב היהודים עברו מהיהדות האורתודוקסית ליהדות החילונית ולזרמים הדתיים הרפורמיים למיניהם.

המפעל הצינוני והמדינה היהודית שהוקמו על ידי היהדות החילונית ייסדו את המרכז הראשון בעולם ללימודים אוניברסיטאיים של מדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים בראשית המאה העשרים. בעקבות זאת התפשטו לימודים אלה לאוניברסיטאות בעולם כולו. מדעי היהדות באקדמיה ממדרים את הלימודים במקצועות ההתמחות של המחקר, וברוב המקרים אינם מלמדים על מכלול התרבות היהודית. לימודים בינתחומיים של היהדות כתרבות הם נושא חדש יחסית במסגרת הלימודים האקדמיים והלימודים בבתי הספר. ראשיתם במחצית השנייה של המאה העשרים על רקע התפתחות לימודי התרבות של העמים השונים באוניברסיטאות בעולם. תוכניות הלימודים של היהדות כתרבות הולכות ונוצרות בהווה על ידי מרצים, חוקרים ומורים בארצות הברית ובישראל באוניברסיטאות, במכללות למורים ובבתי ספר יהודיים חילוניים.

מטרות ויעדים של לימודי היהדות כתרבות ותרבות היהדות החילונית

מטרת לימודי היהדות כתרבות היא לפתח דרכים לקירוב סטודנטים, תלמידים, הורים ומורים לתרבות העם היהודי, אשר התפתחה בישראל ובתפוצות במאתיים השנים האחרונות, תוך הארה מחדש של התרבות היהודית שהתפתחה בעולם בכל עידן ועידן. פעולות ההשכלה הבינתחומית במסגרת היהדות כתרבות מכוונות להכרת היצירות המכוננות והתופעות המייצגות את תרבות העם היהודי לדורותיו, על עדותיו ועל הזרמים הפועלים ביהדות החילונית והדתית. מכאן נובעים היעדים המעשיים של לימודי היהדות כתרבות:

1. להעמיק ולהפיץ בקרב מורים ותלמידים את הגישה ליהדות כתרבות העם היהודי תוך יצירה ויישום של תוכניות לימוד בינתחומיות בנושאים הקשורים ליהדות כתרבות.
2. לפתח את לימודי התרבות שנוצרה בקרב היהדות החילונית במשך מאתיים וחמישים השנים האחרונות ואשר שינתה את פני היהדות ואת ההשקפות על ההיסטוריה ועל מקורות תרבותה.
3. להכיר מגוון חדש של מקורות היהדות – ליצור פרופורציה כמותית חדשה בין לימודי מקורות המייצגים כל עידן, כגון לימוד יותר יצירות המייצגות את העידן ההלניסטי-ביזנטי כולל התלמודים ויצירות של היהדות ההלניסטית, הקראית והשומרונית, קרי המגילות, הספרים החיצוניים, הברית החדשה וכדומה.
4. להכיר את האמונות ההומניסטיות והלאומיות המתבטאות באורחות החיים והחינוך של רוב העם היהודי בעולם (רוב בני הנוער היהודים חיים בישראל) וביטוייהם ביצירות המייצגות את תרבויות היהודים ומהוות יחד את תרבותו הלאומית.
5. לסייע ליהודים חילוניים להבהיר לעצמם את זהותם הלאומית והתרבותית תוך העמקת המודעות לתרבות היהודית ולליחודה, שכן היא ייחודית כמו תרבויותיהם של שאר העמים.
6. לפתח וליישם שיטות בינתחומיות ללימוד נושאים בתחום היהדות כתרבות, אשר נקודת המוצא ללימודם היא הרלוונטיות שלהם לחיי הנוער היהודי, כגון זהות יהודית וישראלית, זהות יהודית אמריקנית או צרפתית, כיצד לחגוג את חגי המסורת היהודית וחגי מחזור החיים ביהדות וכן עיקרי הצדק ביהדות כפי שנוסחו בספרותה מאז תקופת הנביאים ויישומם בחברה הדמוקרטית המודרנית.

"מיתר – המכללה ליהדות כתרבות ירושלים" ופעילותה החל מ-1994

ב-1993 אישרה הנהלת "תחילה – התנועה הישראלית החילונית ליהדות הומניסטית" בראשות פרופ' יהודה באואר את הצעתי לפתח מערך חינוכי והשכלתי להפצת לימודי היהדות כתרבות מנקודות מבט של היהדות החילונית ההומניסטית. הנהלת "תחילה" אימצה את ההצעה, והוחלט להתחיל לפעול במישור השכלת מבוגרים – הכשרה והשתלמות של מורים בבתי ספר. זאת לאור העובדה שחלק גדול מהמחנכים החילוניים לא היו מודעים לתרבות היהדות החילונית ולא כללו את יצירותיה המייצגות בתוכנית הלימודים, ובשל כך הוחמר בהדרגה חוסר המודעות של היהודים החילוניים לערכים החיוביים שבהם הם מאמינים, ליצירות ולהישגים של היהדות החילונית ולפיתוח תפיסת היהדות כתרבות ולא רק כדת.

ב-1994 הגישה "ועדת שנהר" בראשות פרופ' עליזה שנהר את מסקנותיה. משרד החינוך אימץ באופן רשמי את מסקנותיה, שעיקרן שינוי לימחי היהדות בבתי הספר החילוניים בישראל מלימודי היהדות כדת ללימודי תרבות העם היהודי מנקודת מבטה של היהדות החילונית ושל התורמים השולחים את ילדיהם לבתי ספר לא דתיים. ב-1994 התחלתי להפעיל בשיתוף עם אורי בן צבי (כיום מנהלה החינוכי של מכללת "מיתר") את המכללה ליהדות כתרבות בתמיכת תחילה ובסיוע הקצבות קטנות של משרד החינוך והתרבות ומשרד הקליטה. ב-1996 הוקמה עמותה נפרדת לנהלת המכללה, ושמה הוסב ל"מיתר – המכללה ליהדות כתרבות ירושלים".

"מיתר" היתה מראשיתה מכללה ללא קמפוס: הלימודים וההרצאות מתקיימים בבתי ספר בכל רחבי ישראל, בחוגי השכלת מבוגרים, במתנ"סים, בקהילת תרבות שהוקמה על ידי "מיתר" באשדוד ובמרכזי עולים חדשים.

ב-1994 וב-1995 קיימו סמינרים סמסטריאליים ראשונים לתנ"ך כספרות שהתקיימו בבית שמואל בירושלים וכללו סדרות הרצאות בעברית וברוסית בנושאי היהדות כתרבות לישראלים ותיקים ולעולים חדשים. במשך תשע שנים קיימה מכללת "מיתר" מדי שנה בשנה בין מאתיים לשלוש מאות הרצאות ברוסית בנושאי היהדות כתרבות על ידי מרצים מקרב העולים החדשים מברית המועצות לשעבר, שהוכשרו והוסמכו על ידי "מיתר" בלימודי יהדות מנקודת מבט חילונית הומניסטית. את הפעילות הזאת בקרב העולים החדשים פיתח ד"ר זאב כץ מהאוניברסיטה העברית בירושלים, אשר ערך מטעמו גם סמינרים לחוגי משכילים יהודים במדינות ברית המועצות לשעבר וארגן את הסמינר הארצי למורים ליהדות מכל רחבי ברית המועצות לשעבר, שהתקיים ב-1994 באוניברסיטת מוסקבה כחלק מהכנס הבינלאומי של פדרציית היהדות החילונית ההומניסטית. בכנס הפדרציה העולמית של היהדות החילונית ההומניסטית בבריסל ב-1993 הצטרפתי לרב שרוין ויין כדיקן משותף למכון הבינלאומי של היהדות החילונית ההומניסטית הפעיל בתחום השכלת מבוגרים והכשרה של מנהיגות מקצועית לקהילות תרבות חילונית ולרבנים חילוניים.

החל מ-1995 המכון מקיים קולוקוויום אקדמי דו-שנתי בבית הספר לרבנים חילוניים בטררויט בראשותו של הרב החילוני הראשון, הרב שרוין ויין. הקולוקוויום הראשון נפתח בתערוכה דוקומנטרית בשם "אמנות פיגורטיבית יהודית" - שלושת אלפי השנים הראשונות" ובהרצאת האוצרת פליס פזנו מלכין. התערוכה והקולוקוויום הדגימו שיטות הוראה של היהדות כתרבות באמצעות מגוון פעילויות, כולל תצוגת יצירות אמנות יהודית אשר נוצרו והיה להן תפקיד ביהדות בכל עידן. התערוכה הוקמה מחדש על ידי "מיתר", והיא נודדת בין בתי ספר ומכללות בישראל כמוקד למפעלי השכלה בתחום היהדות כתרבות.

בתמיכת פליקס פוזן והקרן שהקים התרחבה פעולת הפצת לימודי היהדות כתרבות בישראל. ב-1994 נפגשתי לראשונה עם פליקס פוזן בכנס הפדרציה של היהדות החילונית ההומניסטית במוסקבה. פליקס פוזן התעניין במכללה החדשה שהקמנו, הפועלת כ"ישיבה חילונית", כפי שהסביר במאמר שפרסם אחר כך בכתב העת "יהדות חופשית", אשר נוסד בתמיכתו ב-1995. בעזרת פליקס פוזן והיועצים שמינה הרחבנו את תוכניות הפיתוח של "מיתר". הודות לתמיכתו של פליקס פוזן והקרן שהקים הרחבנו החל מ-1995 את פעולות המכללה והגדלנו בהדרגה את מספר בתי הספר שבהם מעבירה "מיתר" סמינרים למורים בנושאי יהדות כתרבות ותרבות היהדות החילונית.

הרחבה זו של פעולת הפצת הידע על לימודי יהדות כתרבות הואצה החל מ-1996, עם כניסתו של מר יאיר צבן, שר הקליטה לשעבר בממשלת רבין, שזענה לבקשתנו וקיבל על עצמו את תפקיד יושב ראש ההנהלה של "מיתר" לצד פרופ' חיים אדלר מהאוניברסיטה העברית, שהצטרף להנהלה המצומצמת של "מיתר" כיושב ראש המועצה האקדמית, ויחד איתי כמייסדה וכמנהלה האקדמי. ההנהלה מינתה את מרטין בן מורה לתפקיד מנהל כללי של "מיתר" בפועל. בצד אורי בן צבי, המנהל החינוכי שלה, מנגנון המטה המצומצם של "מיתר" פועל ממשרדיו ומחדר

הסמינרים שלו בירושלים ומפעיל ומכוון את פעולותיה בכל הארץ – מירוחם בדרום ועד סולם צור שבקרבת הגבול עם לבנון. עשרים מנחי תוכניות הוראה למורים בבתי ספר עובדים מטעם "מיתר" בצד מרצים אורחים המופיעים מטעמה במסגרת הסמינרים שהיא עורכת בבתי הספר. ב-2004 העבירה "מיתר" סמינרים למורים בחמישים בתי ספר תיכוניים, חטיבות ביניים ובתי ספר יסודיים. ביזמתה וביזמת מרציה הבכירים הוחל בלימודי היהדות כתרבות והיהדות החילונית במכללות בישראל וכן בקהילת התרבות של העולים החדשים שהקימה "מיתר" באשדוד. בקהילת התרבות החילונית ההומניסטית הראשונה של "מיתר" בסוף השנה השלישית לפעולתה בהנהלת ד"ר מיכאל קיפניס יש למעלה משלוש מאות חברים הפועלים בעשרים ושתיים מסגרות פעילות בתחומים שונים – אולפני תרבות וחוגי אקדמאים, חוגי סיור באתרים ארכיאולוגיים ובמוזיאונים, חוגי ריקוד, קבוצות תיאטרון וחוגי הכנה לחגיגת חגי ישראל. חברי הקהילה בחרו בהנהלה של מתנדבים מקרב חבריה, וההנהלה מנחה בעזרת "מיתר" את פעולות הקהילה.

במשך העשור הראשון לפעולתה של "מיתר" היא הציעה מתווים ליצירת תוכניות לימוד בתחום היהדות כתרבות במסגרת הסמינרים למורים שנערכו ביותר ממאה בתי ספר יסודיים, חטיבות ביניים ובתי ספר תיכוניים. את תוכניות הלימוד המפורטות יוצרים המורים המלמדים אותן. בעזרת קרן פוזן נוצר קטלוג של מאות תוכניות לימוד בתחום היהדות כתרבות אשר נוצרו במשך השנים בישראל, וספר מתווי תוכניות לימודים במגוון נושאים מוכן עתה לדפוס. בקיץ 2004 קיימה "מיתר" סמינר הכנה מיוחד למדריכי תלמידים בבתי ספר יסודיים ובחטיבות ביניים שבהם נתבקשו להציע שיעורים לדוגמה בכיתות ולא רק סמינרים למורים המלמדים בהם. "מיתר" קיימה הרצאות וחוגי לימוד למבוגרים – עולים חדשים וותיקים – במקביל לפעילות בבתי הספר. מדי שנה התקיימו מאות הרצאות למבוגרים בנושאי יהדות כתרבות לעולים חדשים. חוגי לימוד לעולים חדשים בשפה הרוסית התקיימו בחמש ערים בעזרת שישה ספרים ברוסית ש"מיתר" הוציאה לאור. המרצים ברוב ההרצאות הרצו בנושאי יהדות כתרבות, והם הוכשרו והוסמכו בקורסים מיוחדים על ידי "מיתר". במשך ארבע שנים לימדו מרצי "מיתר" יהדות כתרבות לשוטרים ולעובדי מדינה במסגרת מכללה להשכלת מבוגרים של משרד החינוך, לקראת תעודה המקבילה לתעודת בגרות.

בתל אביב ערכה "מיתר" פעולות פתוחות לקהל בסדרת "מרתון חילוני" בראשות יאיר צבן ובהשתתפות עשרות מרצים, סופרים, חוקרים ועיתונאים. במסגרת חוגי לימוד היהדות כתרבות מתקיימים מפגשים אחת לשבועיים או אחת לחודש בבתיים פרטיים בהדרכת אנשי "מיתר" ובהשתתפות מרצים אורחים. בראש השנה ובשבועות ארגנה "מיתר" כנסים בסופי שבוע שהוקדשו ללימודי יהדות כתרבות בהשתתפות מאות עולים חדשים וותיקים בקמפוס של מכללת גבעת חביבה ובקמפוס של מכללת אפעל. בצד הרצאות לכל משתתפי ימי העיון התקיימו גם סמינרים ליליים לקבוצות קטנות מבין המשתתפים, כחידוש מסורת לימוד לילי בחג השבועות הנהוג ביהדות זה דורות רבים. סופרים, חוקרים, מבקרים ועיתונאים דנו בבעייתיות של לימודי התרבות היהודית החילונית במסגרת לימודי היהדות כתרבות.

מפעולות קרן פוזן להפצת לימודי היהדות כתרבות

לימודי יהדות כתרבות באוניברסיטאות ובמכללות

את פעילות "מיתר" בישראל יש לראות על רקע המגמה להפצת לימודי היהדות כתרבות בעולם בתמיכת קרן פוזן. בראשית המאה ה-21 נכלל הנושא בתוכניות לימודים של מוסדות השכלה גבוהה רבים והולכים.

בעזרת קרן פוזן פועלות בישראל המכללות "עלמא" ו"מיתר"; ב-2004 נחנכה תוכנית בשם "אופקים – ליהדות כתרבות" שנועדה להכשיר מורי יהדות באוניברסיטת תל אביב.

באותה שנה העניקה קרן פוזן מלגות מחקר תלת-שנתיות שיועדו לחקר תופעת "היהדות כתרבות" ו"היהדות החילונית" מבחינה היסטורית, הגותית וסוציולוגית. וכן העניקה תמיכה בקורסים בנושאים אלה באוניברסיטאות בארצות הברית.

אלה שמונה האוניברסיטאות שבהן נלמדים קורסים אלה הנתמכים על ידי קרן פוזן:

- אוניברסיטת משיגן באן ארבור
- אוניברסיטת מסצ'וסטס באמהרסט
- אוניברסיטת מיאמי בפלורידה
- אוניברסיטת דנבר בקולורדו
- אוניברסיטת קליפורניה בדייוויס
- אוניברסיטת אולבני במדינת ניו יורק
- אוניברסיטת טמפל בפילדלפיה

האוניברסיטאות ילמדו אשכול קורסים בתחום "היהדות כתרבות" או "יהדות חילונית", זאת בנוסף לקורס בסיסי שיתאר את תהליך החילון בעולם היהודי מהמאה ה-17.

ב-2005 יוענקו מענקים נוספים לאוניברסיטאות בארצות הברית שהביעו התעניינות בהפעלת תוכנית קורסים כזו.

נוסף על המוסדות הללו נפתחו ונפתחים החל משנת 2000 קורסים בנושאי תהליך החילון בעולם, יהדות חילונית ויהדות כתרבות גם באוניברסיטאות ובמכללות שלהלן:

סמינר "יהדות ללא אל", הועבר לראשונה בשנת 2003 באוניברסיטת הרווארד, ומועבר השנה באוניברסיטת וירג'יניה.

האוניברסיטה העברית בירושלים מציעה החל משנת 2004 שני קורסים בנושא תהליכי החילון באירופה במאה ה-19 ובמאה ה-20.

המכללה האקדמית לחינוך "אחוזה" מציעה החל משנת 2000 שני קורסים בנושאי היהדות כתרבות ותרבות היהדות החילונית.

המכללה האקדמית לחינוך "לוינסקי" בשיתוף עם "מיתר" קיימה בשנים 2003 ו-2004 קורסים וסמינרים למורים ולתלמידים מצטיינים בנושא היהדות כתרבות.

המכללה האקדמית תל אביב החלה ללמד לימודי יהדות כתרבות החל משנת 2002.

בשנת הלימודים 2004-2005 ייפתחו שמונה קורסים נוספים בתחום היהדות כתרבות במכללה האקדמית "ספיר" ובמכללה האקדמית "אורנים".

"יהדות חופשית" – כתב עת בהוצאת התנועה החילונית ליהדות הומניסטית בישראל

להפצת מושג היהדות כתרבות וללימודי התרבות היהודית החילונית מסייע כתב העת "יהדות חופשית". זהו כתב העת הראשון המוקדש להגות ולבעיות היהדות החילונית בישראל. מטרתו לתת ביטוי למחשבה יהודית חילונית בכל תחומי התרבות. ערכתו את כתב העת "יהדות חופשית" מאז היווסדו ב-1995 עם אורי בן צבי ועם חברי המערכת באמצעות "תחילה" – התנועה החילונית ההומניסטית הישראלית" שבראשה עומד דן מלך, בתמיכת פליקס פוזן, תורמים מארצות הברית ואלפי שעות עבודה בהתנדבות של הכותבים וחברי המערכת. בארבעת הכרכים של כתב העת מצויים יותר מחמש מאות מאמרים בתחום היהדות כתרבות בנושאים כגון מושג ותדמית האלוהים בתרבותנו; אמונות של יהודים חילוניים הומניסטיים; אמונות ביהדות מהתנ"ך עד ימינו; דת ומדינה; הגות חילונית ודתית ביהדות; חגים: פסח, שבועות, יום כיפור וחנוכה; זהות יהודית חילונית וישראלית; חינוך יהודי ליהדות כתרבות; מדע ודת; מעמד האישה ביהדות ימינו ובעת העתיקה; פלורליות ופלורליזם ביהדות בכל עידניה; הקהילה היהודית החילונית והתנועה החילונית ההומניסטית בעולם; קבורה וטקסי אבלות חילוניים; וגישות חדשות לתנ"ך ולהיסטוריה יהודית.

חלק מהמחברים שמאמריהם דבריהם יצאו לאור בגיליונות "יהדות חופשית" (לפי סדר האל"ף-ב"ת של שמות המשפחה): א. ב. יהושע, אוטולוגי רות, אורון חיים, איסר אריה, אלטוביה נורית, אליאור רחל, אליצור אבשלום, אלון ארי, אלוני שולמית, אמית יאירה, ארצי שירה, באואר יהודה, בורג אברהם, בירן יאיר, בן גוריון אריה, בן דב מאיר, בן דב ניצה, בן דור שוניה, בנימין יותם, בן מורה מרטין, בן צבי אורי, בן צבי שמואל, בראון יערה, ברזל אלכסנדר, ברנביא אלי, ברנרד לואיס, ברק דובי, גואל יוסף, גורן זכריה, גושן גלעד, גיורא צבי, גל אברהם, גרבר ראובן, גרוסמרק ציונה, גרנות משה, דגן חגי, דותן רינה, דיין יעל, דן יוסף, הוכשטט בניציון, הופרט אורי, הורוביץ נרי, הראבן אלוף, הראבן שולמית, הרסגור מכאל, וולפנזון אברהם, ויין שריון, וילר גרשון, ויסמן שלום, זיו יוסי, זמורה-כהן מיכל, זמיר צחי, יגיל גדי, יצחקי ידידיה, יצחקי רינה, כהן בנימין, כהן חיים, כהן יעקב, כהנוב עזר, כץ זאב, כשר אסא, לפיד יוסף, מוסקוביץ' דפנה, מילוא רוני, מלכין יעקב, מלך דן, מלך צופיה, מעודד נעמי, מרכוס הגר, ניהוף מארן, ס. יזהר, סלע אורי, עוז עמוס, עינם שניאור, פוזן פליקס, פונקנשטיין עמוס, פזנר-מלכין פליס, פרויס טדי, פרידמן דניאל, פרידמן עופרה, פריצקי יוסי, צבן יאיר, קאופמן עומרי, קדם שולמית, קלייברג אביעד, רגב זינה, רגב מנחם, רדאי פרנסיס, רוטנברג נפתלי, רמון עינת, רפ אורי, שבייד אלי, שמר נעמי, שפיצר אמיתי, שריד יוסי, תומרקין יגאל.

ספרים בנושא הגות יהודית חילונית ועל אודות תהליך החילון

ביוזמת פליקס פוזן ובתמיכת הקרן שהקים הוחל ביצירת מפעל "ספריית פוזן לתרבות וציוויליזציה של העם היהודי" – אנתולוגיה רבת כרכים שתכלול מבחר מייצג מיצירות תרבות העם היהודי בכל עידן ועידן. במסגרת מפעל זה פועלים עשרות מלומדים ויועצים מאוניברסיטאות בישראל ובארצות הברית. העורך הראשי הוא פרופ' ג'יימס יאנג מאמהרסט, ובמערכת פועלים חוקרים ויועצים ליצירת חלקי האנתולוגיה – כל חלק וחלק מוקדש לעידן אחר בתולדות התרבות של העם היהודי.

קרן פוזן תומכת גם בהוצאה לאור של ספרים ופרסומים המסייעים ללימודי היהדות כתרבות בשיתוף עם מוציאים לאור בישראל ובארצות אחרות. ביניהם כתב העת "יהדות חופשית" וספרים בעריכת אליעזר שבייד, נפתלי רוטנברג, רחל אליאור ויעקב מלכין אשר יצאו לאור בהוצאת מכון ון ליר, בהוצאת כתר וספריית היהדות החילונית בירושלים, בהוצאת מילן דטרויט, בהוצאת ולנטיין מיטשל בלונדון ובהוצאת אלאונס בפריז. הקרן תומכת גם בהתקנת אנציקלופדיה לתרבות יהודית חילונית בעריכת ירמיהו יובל ויאיר צבן במכון "למדא" שברמת גן. ספרים שיצאו לאור (ויצאו לאור בעתיד) בהוצאת "יהדות חופשית" בשיתוף עם הוצאות ספרים:

1. "יהדות חופשית ודת בישראל" (באנגלית וברוסית) – הגות יהודית חילונית בת ימינו, בשיתוף עם הוצאת מילן דטרויט.
2. "זהות דתית וזהות לאומית ביהדות ספרד" מאת עזר כהנוב, בשיתוף עם מכללת "אחוה".
3. "יהדות ללא אל – יהדות כתרבות ותנ"ך כספרות" מאת יעקב מלכין בשיתוף עם הוצאת כתר וספריית היהדות החילונית.
4. סדרה בת שישה ספרים בשפה הרוסית בנושאי יהדות כתרבות.
5. "ההגדה הישראלית החדשה" בעריכת יעקב מלכין. דברי שירה, עיון ומסורת לשימוש עורכי הגדות פסח ביהדות החילונית ומידע על תולדות ההגדה מהמאה ה-9 לספירה.
6. "אוצר היהדות" באנגלית בעריכת ידידיה יצחקי ויעקב מלכין, יצא לאור לקראת כנס חוקרים בניו יורק בשנת 2001, כהכנה למפעל "ספריית פוזן לתרבות וציוויליזציה של העם היהודי". הספר כולל הצעות של ח"י ביאליק ליצירת אסופות המייצגות את תרבות העם היהודי לדורותיו ומאמרים מאת פליקס פוזן, ידידיה יצחקי ויעקב מלכין, נוסף על דוגמת הצעה לאסופת יצירות המייצגות את כל תקופות תולדות התרבות של העם היהודי.
7. "במה מאמינים יהודים חילוניים" מאת יעקב מלכין באנגלית, בשיתוף עם הוצאת מילן דטרויט. תרגום לאנגלית של הספר שיצא לאור בעברית.
8. "מה נשתנה" – מדריך ביבליוגרפי, הרצאות מבוא ומתווים לתוכניות לימוד בנושאי היהדות כתרבות והתרבות היהדות החילונית מאת יעקב מלכין (בהכנה לדפוס).
9. "הגות יהודית חילונית בת ימינו" – מבחר מאמרים שיצאו לאור בארבעת כרכי יהדות חופשית מאז 1995 בעריכת יעקב מלכין ואורי בן צבי (בהכנה לדפוס).
10. "יהדות חילונית – אמונה, ערכים ורוחניות" מאת יעקב מלכין. זוהי גרסה עברית של הספר שיצא לאור באנגלית.

11. "האישה בישראל ובחברה היהודית לזרמיה ולדורותיה" מאת צופיה מלר, מהדורה ניסויית 2003, עיריית תל אביב-יפו.
12. "יהדות כתרבות – קטלוג לחומרי למידה" בעברית ובאנגלית בעריכת דליה גורן, בהוצאת קרן פוזן. בספר מצוי תיאור של אלף ומאה תוכניות לימוד שהוכנו בישראל במגוון נושאים הכלולים בתחום היהדות כתרבות.
13. זהות יהודית בישראל המודרנית בעריכת נפתלי רוטנברג ואליעזר שבייד בהוצאת מכון ון ליר.

ספרים מאת חברי מערכת "יהדות חופשית" בהוצאות ספרים אחרות:

1. "בראש גלוי – מבוא למחשבת היהדות החילונית" מאת ידידיה יצחקי, יצא לאור בהוצאת אוניברסיטת חיפה-זמורה.
2. "במה מאמינים יהודים חילוניים" מאת יעקב מלכין, יצא לאור בהוצאת ספריית פועלים.
3. "יהדות חילונית – אמונה, ערכים ורוחניות" מאת יעקב מלכין, יצא לאור בשפה האנגלית בהוצאת ולנטין מיטשל בלונדון ובפטרלנד, ארגון, עם הקדמה מאת שרוין ויין.
4. "האמונה האתאיסטית של יהודים חילוניים" מאת יעקב מלכין, כולל הקדמה מאת אלבר ממי, יצא לאור בצרפתית בהוצאת אלאונס, פריז.

תוכניות לימוד – מתווי תוכניות והוצאות פתיחה

נוסף על הספרים הנזכרים לעיל והספרים הנזכרים במדריך הביבליוגרפי עומדים לרשות יוצרי התוכניות בתחום היהדות כתרבות חוברות מתווי תוכניות לימוד אשר נוצרו על ידי צוותי תכנון ב"מיתר", וניתן להשיגן במשרדי "מיתר" שברחוב הרצוג 21 בירושלים.

1. "מעמד האישה ביהדות" מאת דפנה מוסקוביץ.
2. "דילמות מוסריות בתנ"ך כנקודות מוצא ללימודי ספרות" מאת סמדר חולי.
3. "התמורות בתדמית משה בתולדות ההגות היהודית" במקרא, בספרות חז"ל, אצל פילון, פלוויס והרמב"ם, בספר הזוהר ואצל פרויד ובובר, מאת יתם בנימין.
4. "אמנות פיגורטיבית ביהדות" – יצירות האמנות הפסל והתמונה והתפקידים שמילאו ביהדות בעידן התנ"ך ובעידן ההלניסטי, מאת פליס פזנר מלכין.
5. "האישה ביהדות בעת העתיקה" מאת מארן ניהוף.
6. "בת ובר מצווה" – אסופת תוכניות וחומרי לימוד מאת זינה רגב.
7. "חגי ראש השנה" מאת דן קינן.
8. "דוד ביהדות – באמנות ובספרות" מאת שושנה מלצר, הוכן בשיתוף עם אוניברסיטת חיפה ובפיקוח פרופ' מרים בן פרץ.
9. "זהות יהודית חילונית – היפושי דרך" בעריכת יעל גורי.

הצוות החינוכי של "מיתר" בראשות ד"ר עדנה ענבר והמנהל החינוכי אורי בן צבי הכינו שמונה עשרה תוכניות לימוד לסמינרים של מורים בבתי ספר יסודיים, בחטיבות הביניים ובבתי הספר התיכוניים כולל תוכניות לימוד לתולדות החגים. חוברות הרצאות מבוא ומתווי תוכניות לימוד מאת יעקב מלכין:

1. "אמונה חילונית הומניסטית בחיים הטובים כמטרת המוסר"
2. "האישה והאלה ביהדות" – הניגוד בין היחס לאישה להערצת האישה כאלה ביהדות העידן התנ"כי וימי הביניים.
3. "תפקידי בתי כנסת דתיים וחילוניים לעומת תפקידי בית המקדש"
4. "זהות יהודית והתמורות שחלו בה"
5. "מטרות החינוך ההומניסטי"
6. "יהדות חילונית הומניסטית"
7. "היחס בין החינוך ללאומיות ביהדות כתרבות לבין החינוך ההומניסטי להפנמת ערכים אוניברסליים"

תערוכה לימודית

תערוכה בשם "אמנות הפסל והתמונה ביהדות – שלושת אלפי השנים הראשונות" שנוצרה על ידי פליס פזנר-מלכין הופקה ב-1995 על ידי המכון הבינלאומי של היהדות החילונית הומניסטית בשנת 2002. "מיתר" הפיקה אותה כתערוכה לימודית נודדת בבתי ספר ובמכללות בישראל. התערוכה בת 60 הפנלים הגדולים מוצגת בליווי כתובות קיר וקטלוג עם הקדמות קצרות לכל עידן וחוברת הרצאות מבוא להארת מקומן של האמנויות היפות בתרבות העם היהודי: בעידן התנ"כי (פסלי המקדש בירושלים, המזבחות הכפריים, הארמונות), בעידן ההלניסטי-ביזנטי (ציורי הקיר ופסיפסי הרצפה בבתי הכנסת), בעידן ימי הביניים (הציורים בספרי התפילה ובהגדות) ובעידן החדש (התפתחות אמנות הציור והפיסול בעם היהודי והשתלבות אמנים יהודים באמנויות המערב).

יצירות באמנות הקולנוע

יצירות באמנות הקולנוע מעוררות חוויה אמנותית ומהוות אמצעים ללימודי היהדות כתרבות. עד כה הוצגו שתי סדרות של סרטים בנושאים יהודיים בשיתוף עם הסינמטק בירושלים. כל סרט בסדרה בת עשרה סרטים בעריכת פרופ' יעקב מלכין לווה בהרצאות שהצביעו על היצירה הקולנועית כמייצגת בעיות ותופעות בחיי התרבות של העם היהודי ותולדותיו. זה היה שלב ראשון בהכנות של "מיתר" ליצירת תוכניות לימוד ביהדות כתרבות באמצעות יצירות קולנוע וטלוויזיה, אשר ישולבו בשיעורים, בדיונים ובעבודות תלמידים. במשך המאה הראשונה בתולדות הקולנוע נוצרו למעלה מאלף וחמש מאות סרטים בנושא. מבחר דמויות ונושאים מתוך הסרטים שנוצרו בארצות הברית, באנגליה, בצרפת, ברוסיה ובישראל משמש לסדרת שיעורים וסמינרים המאירים מגוון נושאים ביהדות כתרבות כגון יצירות קולנוע המבוססות על יצירות ספרות יהודית

בת זמננו; יצירות קולנוע המאירות תקופות בהיסטוריה של העם היהודי בעידיניה השונים; יצירות הנותנות ביטוי למסכת היחסים בין יהודים דתיים וחילוניים בראשית תהליך החילון ובמהלכו; יצירות העוסקות ביחסי יהודים והעמים שבקרבתם; יצירות העוסקות ביהודים בשואה ואחריה ובמפגש עדות בין יהודים יוצאי ארצות המערב והמזרח בישראל; יצירות העוסקות בקיומה של ישראל בין המלחמות ובתקופות שלום; ויצירות המוקדשות לחייהן של דמויות היסטוריות יהודיות אשר מילאו תפקיד בחיי החברה, הספרות והאמנות, המדעים וההגות.

קהילת "מיתר" באשדוד - קהילת תרבות כמודל חדש לפעילות חינוכית ותרבותית

קהילת התרבות החילונית ההומניסטית שהקימה "מיתר" באשדוד עשויה להיות דגם חדש לפעילות חינוכית ותרבותית בקרב בני נוער ומבוגרים, הורים ומורים. בקרב הציבור היהודי החילוני יש קבוצות גדולות של אנשים המחפשים מסגרת קהילתית לחיי החברה והתרבות שלהם. עד המאה התשע עשרה חי רוב העם היהודי בקהילות של חברה ותרבות. אלה התפוררו במשך המאה התשע עשרה והעשרים, וכיום יהודים חילוניים רבים חשים שאין להם צורך במסגרות קהילתיות לפעילותם התרבותית והחינוכית. לעומתם יהודים חילוניים אחרים, בתפוצה ובישראל, חשים צורך לחיות גם חיי חברה ותרבות במסגרת קהילתית, מסגרת שבה חברים באופן פעיל ילדים והורים, מורים ותלמידים - אנשים שתחומי התעניינותם מגוונים וביכולתם להעשיר אלו את אלו ומסגרת חברתית שבה יחוגו את חגי ישראל ואת חגי מחזור החיים האישיים.

לצרכים אלה יכולה להיענות קהילת "מיתר" באשדוד שהוקמה על ידי מיתר ועולים חדשים מברית המועצות לשעבר. את הקהילה ארגן ד"ר מיכאל קיפניס, וכיום כבר חברים בה 300 איש הפעילים ביותר מעשרים מסגרות המוקדשות למגוון נושאי ההתעניינות של החברים, כגון אולפני תרבות להורים ולילדים שבהם נלמדת השפה העברית במשולב עם תרבות ישראל; חוגי לימוד היסטוריה יהודית באמצעות סיורים באתרים ארכיאולוגיים; לימודי יהדות ואמנות בישראל באמצעות סיורים במוזיאונים ישראלים; חוגי ריקודי עם ישראלים; מועדון אקדמאים המקיים הרצאות של חבריו ושל מרצים אורחים במגוון נושאים הנבחרים על ידי החברים; להקות תיאטרון המשתתפות בהכנת חגיגת חגי ישראל של הקהילה ומוזמניה וכדומה. לקהילה יש הנהלה נבחרת על ידי חברה, וזו מנחה את עבודתה ובוחרת את נושאי הפעילות המועדפים על ידה. מסורת קהילתית זו עשויה לשמש דגם לקהילות תרבות חדשות נוספות הן בקרב עולים חדשים הן בקרב ישראלים ותיקים. "מיתר" בשיתוף עם קרנות יהודיות מארצות הברית מתכננת הקמת שתי קהילות תרבות נוספות כבר בשנת 2004-2005.

"תמורה" – הכשרת מנהיגות קהילה ורבנים חילוניים של המכון הבינלאומי ליהדות חילונית הומניסטית

מטרת המכון להשכלת מבוגרים בנושא היהדות כתרבות היא הכשרת מנהיגות קהילתית מקצועית ורבנים חילוניים לקהילות תרבות יהודיות חילוניות, אשר בין שאר תפקידיהם יערכו טקסי חגי ישראל ומועדי מחזור חיים – חגיגות לידה לתינוקת ולתינוק, בת ובר מצווה, נישואים וטקסי אבלות.

פעולות ההשכלה למבוגרים בתחום היהדות כתרבות נערכות על ידי המכון באמצעות סמינרים במהלך סופי שבוע ביישובים ובקהילות שונות. לצורך הכשרת מנהיגות קהילתית ליהדות החילונית והכשרת רבנים חילוניים לקהילותיה המכון פועל בשני המרכזים: במרכז הוותיק בדטרויט שכבר הכשיר עשרות מדריכי קהילות וכמה רבנים חילוניים הפועלים ברחבי ארצות הברית וקנדה, ובירושלים, שם הקים המכון בשנת 2003 את "תמורה" – מרכז להכשרת מנהיגי קהילות תרבות חילונית בישראל, עורכי טקסי חג וטקסי מחזור חיים ורבנים חילוניים.

תפקידי הרב החילוני רבים ומגוונים: מורה להשכלת מבוגרים ובני נוער בנושאי יהדות כתרבות, עורך טקסי חג וטקסים אישיים, יוצר תוכניות לימוד ופעילות תרבותית, מפעיל את הקהילה, את מתנדביה ואת ועדותיה וכן מרצה ומייצג את התנועה העולמית של היהדות החילונית ההומניסטית בקהילתו. עד היום לא נמצא שם מתאים יותר מ"רב" לתפקיד מורכב זה שאותו מילאו רבנים הן בקהילות דתיות הן בקהילות חילוניות. בראש המכון עומדת הנהלה שעם חבריה נמנים מייקל איגרם, הדיקנים הרב שרון ויין ופרופ' יעקב מלכין וסגני הדיקנים הרב אדם שלום (בדטרויט) והרב סיון מס (בירושלים).

לצורך הכשרת רבנים חילוניים בישראל פיתחה "תמורה" תוכנית לימודים ייחודית בת שלוש שנים לבעלי תואר שני. במסגרת "תמורה" מתמקדים הלימודים ביהדות כתרבות ובהוראתה; בלימודי קהילה והפעלתה; ובלימוד חגים וטקסים ועריכתם. במסגרת הפרויקטים האישיים עמיתי "תמורה" מתקינים ספרי עזר חדשים ללימוד בינתחומי בנושאי חגים ומועדי מחזור החיים. הכשרת דור צעיר של מורים ומפעילי קהילות יוצר ציפייה להמשך הפצת לימודי היהדות כתרבות במסגרות בתי הספר ומרכזי הקהילה, במסגרות ההשכלה הגבוהה – מכללות ואוניברסיטאות – ובמסגרת השכלת מבוגרים. המכון הבינלאומי ליהדות חילונית הומניסטית מקיים מדי שנתיים קולוקוויום אקדמי בנושאי היהדות כתרבות בהשתתפות מרצים מאוניברסיטאות בארצות הברית, באירופה ובישראל.

www.tmuraisrael.org.il למידע נוסף

סיכום – יעדים שהושגו ושעדיין לא הושגו

"יהדות כתרבות" כבר הפכה למושג ולנושא לימוד לגיטימי ומקובל על מורים ומחנכים במשך עשר השנים שחלפו מאמצע שנות ה-90 של המאה שעברה. זאת גם בקרב מוסדות השכלה שלמדו עד עתה רק מקצועות התמחות במדעי היהדות או לימודי היהדות כדת. הישג זה תרם רבות לשינוי שחל ביחס של יהודים חילוניים ללימודי היהדות. בני נוער ומורים יהודים חילוניים, שחשו ניכור ביחס ללימודי היהדות כשאלה יוצגו רק על ידי הדת היהודית, התחילו עתה להתעניין במגוון הנושאים המייצג את תרבות העם היהודי ביצירות אמנות והגות, ספרות וסרטים.

ואולם הטמעת הלימודים הבינתחומיים ביהדות כתרבות מנקודת מבט חילונית הומניסטית ממשיכה להתקל בקשיים רבים. החשוב שבהם הוא הכשרת המורים שקנו את השכלתם רק באחד ממקצועות ההתמחות במחלקות למדעי היהדות שבהן למדו. רוב המורים לא הוכשרו או לא צוידו בכלים להוראת תרבות היהדות החילונית, שהיא חלק בלתי נפרד מהיהדות כתרבות בימינו, והכרתה חיונית להכרת היהדות על פניה השונים בכל העיזנים, בגלל השפעתה על דרכי המחקר ההיסטורי.

תרבות היהדות החילונית שהתפתחה במאה התשע עשרה והעשרים, ואשר במסגרתה חיים רוב היהודים בעולם, קשורה לתרבויות העמים במדינות הדמוקרטיות המערביות. לפיכך היכרות עם תרבות היהדות החילונית מחייבת היכרות עם יצירות ועם תופעות המייצגות את תרבויות העמים הללו, כולל השפעתם של יוצרים יהודים גדולים על תרבותם והשפעת תרבויות העמים על היהדות. היכרות עם תרבויות אלה ועם תרבות היהדות בכלל זה כרוכה בהכרת תהליכי החילון אשר חוללו את התמורה הגדולה וההמונית ביותר בתולדות התרבות האנושית מאז התפשטות ההלניזם בעקבות כיבושי אלכסנדר מוקדון.

מורכבות התופעות הנלמדות במסגרת לימודי היהדות החילונית והיהדות כתרבות בכל עידניה הופכת את המשימה לבעייתית וקשה. מכאן הצורך בפיתוח שיטות לימוד בינתחומיות חדשות במקביל להתמחות במקצועות ובמחקר התחומי ביהדות. לשינוי זה בתפישת היהדות יש השפעה על מבחר מקורות היהדות שמרצים ומורים נזקקים להם לצורך הארת הפלורליות ששרדה בתרבות היהודית כבר בעידן התנ"ך וההלניזם ועל הכללת יצירות אמנות ויזואלית ואודיו-ויזואלית בתופעות המייצגות תרבות של העם היהודי בימינו ובכל העיזנים.

אלה היעדים שעדיין לא הושגו במפעלי ההפצה וההעמקה של המודעות ליהדות כתרבות בתום עשר שנות פעילות:

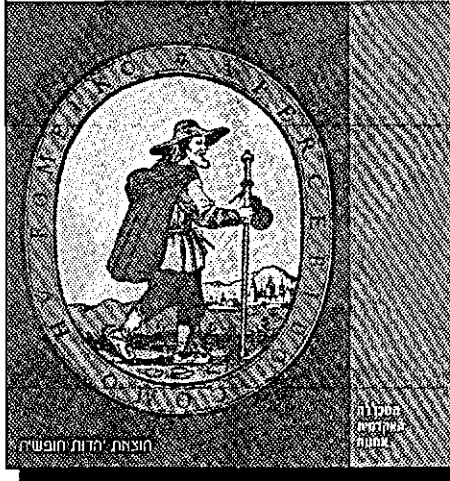
1. רציפות בעבודה לאורך שנים רבות באותו בית ספר.
2. העמקת המודעות העצמית של מורים חילוניים ליהדותם ולדרכם הייחודית בהגשמתה.
3. פיתוח תוכניות לימוד המבטאות גישה ליהדות מנקודת מבט חילונית הומניסטית.
4. הקמת רשת בתי ספר חילוניים הומניסטיים שבהם יילמדו יהדות כתרבות באופן בינתחומי במקביל למקצועות ההתמחות הכוללים בלימודי היהדות.
5. הכשרה שיטתית ורבת שנים של מורי מורים ליהדות כתרבות אשר יוכלו לקרב מורים לדרכי הוראה בינתחומית בנושא.
6. פיתוח השימוש באמנות הקולנוע ובאמצעים אודיו-ויזואליים ללימודי היהדות כתרבות.
7. הפעלת חוגי הורים-מורים-תלמידים בבתי ספר תיכוניים ללימודים משותפים ולהשפעה על תוכנית הלימודים.
8. הפעלת קהילות של עולים חדשים וישראלים ותיקים אשר יפעלו במשותף ויהיו מעורבים בחינוך ילדיהם המתחנכים באותם בתי הספר.
9. השפעה על מוסדות המכשירים מורים לתלמידים חילוניים - מכללות מורים ומוסדות אחרים להשכלה גבוהה - שיכללו בלימודיהם את לימודי תרבות העם היהודי ואת זיקותיו לתרבויות העמים, בגישה רב-תחומית ומנקודת מבט חילונית הומניסטית.

ספרות יהדות כהנוב

עזר כהנוב

זהות לאומית לעומת זהות דתית ביהדות הספרדית

עזר כהנוב

זהות לאומית לעומת זהות דתית ביהדות הספרדית

הספר "זהות לאומית לעומת זהות דתית ביהדות ספרד" מתייחס אל הציבור היהודי כולו. ספרדים ואשכנזים, חילונים ודתיים, ישראלים ויהודי התפוצה. לכולם זהות לאומית, הנוספת או נפרדת מהזהות הדתית, ומאופיינת על ידי זיקה משותפת למורשת היסטורית וביטוייה בחגים ובמנהגים, וביצירות המייצגות את היהדות כתרבות בכל דור ועידן. ספרו של ד"ר כהנוב מתמקד במקורות תהליך ההפרדה בין המודעות ללאומיות יהודית לבין המודעות לדת היהודית, בקרב יהדות ספרד במאות ה-16 וה-17. הבחנה זו מונחת ביסוד תהליך החילון, שהחל ביהדות בעידן הרנסאנס וההשכלה והיה לנחלת רוב היהודים בימינו.

ניתן לרכוש: באתר אינטרנט www.free-judaism.com

או ברשת חנויות ספרים **תמיר** בירושלים: רח' יפו 44 • רח' בית הכרם 29 • תיאטרון ירושלים
כנפי נשרים 22 גבעת שאול • עמק רפאים 21 המושבה הגרמנית • קניון הראל מבשרת ציון.

עקב מלכין

במה מאמינים יהודים חילוניים

מציע הגדרות לאמונות הרווחות בקרב היהדות החילונית, ומסייע להרחיב את הדיון בזיקה שבין תודעה יהודית לבין ערכים הומניסטיים ויהודים. הספר מפתח גישה ביקורתית כלפי מקורות היהדות הרווחת אצל יהודים חופשיים מדת ההלכה. מסקנות הגישה נבחנות לאור תכנית הלימודים ואורח החיים של יהודים חילוניים. הספר מציע דרכים לחינוך הומניסטי חילוני ביהדות כתרבות.

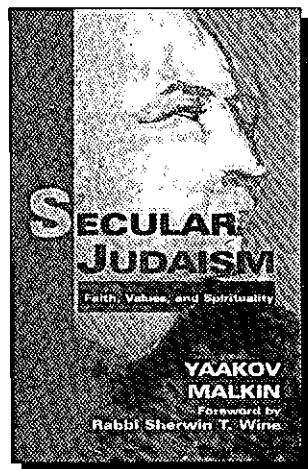

עקב מלכין

ההרצאה הדין והשכנוע

נועד לסייע לקוראים וללומדים על פיו לארגן את מחשבותיהם, כדי שייטיבו להביען בעל פה ובכתב. בהירותו של הביטוי המילולי קובעת את האיכות והיעילות של התקשורת הבין אישית והציבורית. הספר מציע דרכים לרכישת כלים ומיומנויות לבניית טיעון תמציתי וממוקד, מנומק ומודגם, המוליך למסקנות ומאתר את הבעיות המתעוררות בעקבותיהן. עשרות תרגילים ללימוד עצמי וקבוצתי מאפשרים ללומד התנסות ביישום העקרונות המוצאים בספר זה.

הספר כולל מדרוך מעשי להכנת חיבורים, דפרטים, עבודות גמר, עבודות סמינריוניות ומבחנים מאת עירד מלכין.

Yaakov Malkin

Secular Judaism: Faith, Values, and Spirituality

The majority of Jews throughout the world are secular. However, few can define their secular beliefs. Secular Judaism: Faith, Values, and Spirituality attempts to articulate these beliefs and the practice of Secular Judaism. It discusses Secular Humanist values, Judaism as Culture and examines Judaism as both a religion and a "nation". It also raises the "Who is a Jew?" issue and presents the Bible as source of collective memory and the foundation of Jewish culture and civilization, going on to examine classic texts and the secular view on "God as Literary Hero."

ידידיה יצחקי

בראש גלוי

עיקרים של חילוניות יהודית

ידידיה יצחקי

בראש גלוי - עיקרים של חילוניות יהודית

- כיצד הייתה הזהות היהודית ההיסטורית לבעיה המעסיקה את המחשבה היהודית ואת הספרות העברית זה מאתיים שנה?
- האומנם מהותה של היהדות מתמצית בדת היהודית?
- האם יהודי דתי הוא "יותר יהודי" ממי שאינו דתי?
- האומנם האורתודוקסים הם המקיימים את הרצף המתמשך של היהדות מראשיתה ועד ימינו?
- מהי "יהדות רפורמית", מהי "יהדות קונסרבטיבית"?
- מה בין זהות יהודית לזהות ישראלית?
- מהו הקשר שבין היהודים בישראל ליהדות התפוצות?
- האם אפשרית יהדות חילונית?

שאלות אלה עומדות במרכזו של ספר מאתגר זה, והן מוארות היטב בלשון בהירה ופשוטה, מנקודת ראות חילונית הומניסטית. הוא מכוון בעיקר לקורא המבקש לברר לעצמו את פשר היותו יהודי עם היותו חילוני. אין הוא מכוון נגד הדת או הדתיות; עיקרו בהבנתם של השקפת העולם ואורחות החיים החילוניים המעוגנים מצד אחד בתרבות היהודית, על עומקיה ההיסטוריים וערכיה, ומהצד האחר בהומניזם האירופי, על ערכיו ותרבותו.

הספר סוקר מנקודת ראות חילונית בת זמננו את תולדות התרבות היהודית ואת תפיסותיה השונות, על מפגשיה ההיסטוריים עם ההומניזם האירופי, מתאר את אופן היווצרותם של פלורליזם יהודי וחילוניות יהודית במאתיים השנים האחרונות, ועומד על משמעויותיהם לימינו אלה. נושאים אלה מאוירים במגוון רחב של יצירות מהספרות היהודית ומההגות שלה.

ניתן לרכוש: באתר אינטרנט www.free-judaism.com

או ברשת חנויות ספרים **תמיד** בירושלים: רח' יפו 44 • רח' בית הכרם 29 • תיאטרון ירושלים
כנפי נשרים 22 גבעת שאול • עמק רפאים 21 המושבה הגרמנית • קניון הראל מבשרת ציון.

